Nummer 83, december 1999

Een draad aan de grens...

Op 11 november 1998 is het 80 jaar geleden dat er een einde kwam aan de Eerste Wereldoorlog, een wereldtreffen dat vaak de naam Grote Oorlog meekreeg: het was ook tot dan toe een van de grootste oorlogen ooit - totdat 1940-45 het trieste maar overduidelijke bewijs leverde dat de mens in staat was om een nog grotere verschrikking teweeg te brengen...

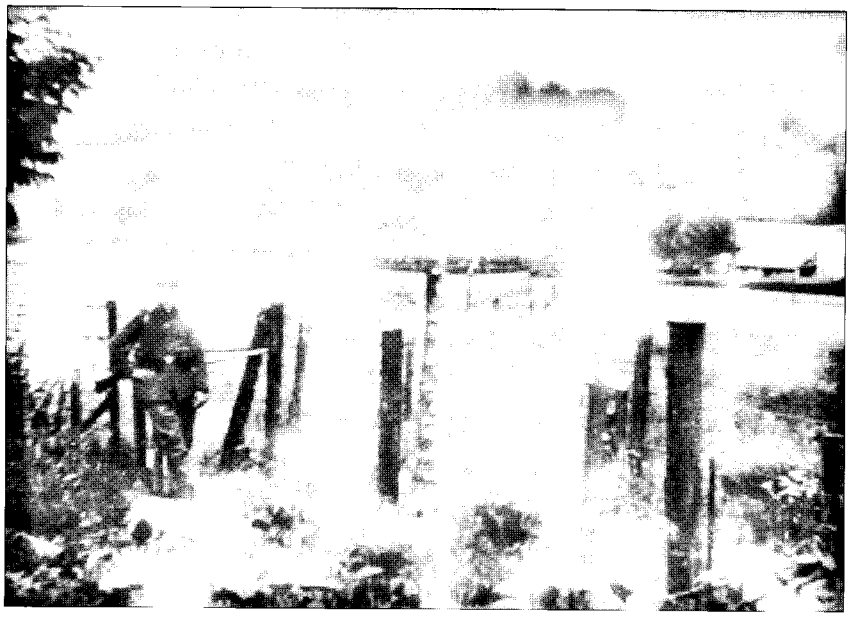

De draadversperring bij kasteel Beusdael.
Foto uit: Vanneste, Kroniek van een dorp in oorlog, deel 1.

Na de inval van de Duitsers in augustus 1914 trokken de Pruisen vrij snel naar het Westen, waar hen o.m. aan de IJzer al even snel een halt werd toegeroepen. Vanaf einde 1914 zou daar dan de vier jaar durende legendarische stellingenoorlog gevoerd worden, in de loopgraven van Nieuwpoort tot in de Vogezen. Op deze gemeenzaam gekende feiten zal ik hier niet ingaan. Het is overigens vrij merkwaardig dat het overgrote deel van de publicaties over de Eerste Wereldoorlog steeds over de gebeurtenissen aan het Westelijk front handelen. Dit is uiteraard niet verwonderlijk. De drama's die zich daar hebben afgespeeld, de tragiek aan het IJzerfront, de gevolgen daarvan voor het verder verloop van de oorlog - vooral aangaande Vlaanderen en België - zijn alle van bijzonder ingrijpende aard geweest. Wat evenwel vaak opvalt, is dat de meeste publicaties doen alsof er in de rest van het land geen oorlog was, dat er verder in de rest van België - vooral van Vlaanderen - niets belangrijks of wereldschokkends gebeurd is!

Nochtans was ons land wel degelijk bezet - laat het dan in Limburg en aan de Belgisch-Nederlandse grens iets later geweest zijn dan in de rest van ons land. Nochtans leed de ganse bevolking bijzonder fel onder de onderdrukking van de bezetter - laat het dan op het platteland iets minder geweest zijn dan in de stedelijke agglomeraties: de sociale vrijheid werd overal op ingrijpende wijze beknot. Nochtans werden talrijke gezinnen geteisterd door de rantsoenering, de schaarste - en dus door de armoede en de ontbering. Nochtans werden ook vele families verscheurd door het feit dat gemobiliseerden of oorlogsvrijwilligers soms vier jaar zouden doorbrengen in de modder en de blubber aan de IJzer, ver van huis, van hun vrouw, van hun kinderen, van hun familie. Nochtans zouden vele families te lande naast de al indringende oorlogsmoeilijkheden daarbij nog in diepe rouw gestort worden omdat vader of kind gesneuveld was...

Dergelijke tragiek was uiteraard niet zo sensationeel als de legendarische veldslagen bij de Marne, de Somme, Ieper, Houthulstbos, Ramskapelle of Nieuwpoort. Het was stille tragiek, in de geborgenheid van een voute waar een kind geboren werd terwijl vader voor zijn leven vocht in de loopgraven... De stille tragiek van een verlaten boerderij op de heide waar de Pruisen de oogst kwamen opeisen... De stille tragiek in de eenzaamheid van armoede en honger lijdende kleine mensjes die zelfs geen idee hadden hoever de IJzer wel van hun huis lag, hoe de officieren heetten, hoe een geweer, een granaat, loopgraven of zelfs een soldatenkoek er uitzag... De stille tragiek waarbij het verdriet en de vervreemding schril contrasteerden met het luidruchtig kanongebulder en geweergekletter aan het front... De stille tragiek van het eenzaam verdriet dat staat tegenover de sensatie van de militaire gebeurtenissen aan het front...

Maar er gebeurde wel degelijk nog iets anders. Het was niet enkel aan het front dat er gestreden werd voor de vrijheid en het lot van het land, maar ook te lande, inzonderheid door weerstanders en spionnen - op een totaal andere wijze dan aan de IJzer, maar daarom niet met minder gevaren. Over deze gebeurtenissen handelt onze pas gepubliceerde monografie: "Kroniek van een dorp in oorlog: Neerpelt 1914-

1918. Het dagelijks leven, de spionage en de elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens tijdens de Eerste Wereldoorlog"[1].

Kroniek van een dorp in oorlog

Onze meer dan 600 bladzijden tellende Kroniek mag dan vooral handelen over Neerpelt en omgeving - o.a. Achel, Bocholt, Hamont, Kaulille, Lommel, Mol, Overpelt, Sint-Huibrechts-Lille; indien andere contreien aan de Belgisch-Nederlandse grens het voorwerp hadden uitgemaakt van ons onderzoek, dan zou het verhaal er echt niet zo heel anders hebben uitgezien.

Het boek verhaalt chronologisch alle feiten tijdens de ganse oorlogsperiode, en dit in een honderdtwintigtal kleine hoofdstukjes die op elkaar aansluiten: het schildert het ruim vier jaar durende trieste maar vaak spannende oorlogsleven van de gewone man aan de Belgisch-Nederlandse grens, met de elektrische draadversperring en de spionage als rode draad door het verhaal... Het boek lijkt soms wel op een spannende avonturenroman, maar bevat enkel wetenschappelijk onderbouwd feitenmateriaal en bijna 600 foto's. Het is echter duidelijk geen roman, het is jammer genoeg waar gebeurde, echte geschiedenis...

In het vervolg van deze bijdrage gaan wij dieper in op de elektrische draadversperring.

Intense activiteiten aan de Belgisch-Nederlandse grens

Men kan niet genoeg de nadruk leggen op het belang van de talrijke activiteiten aan de Belgisch-Nederlandse en aan de Belgisch-Duitse grenzen tijdens de oorlog. Die activiteiten stonden trouwens zo goed als allemaal in het licht van verzet of spionage. Wij zetten ze hier even

Een officier test de versperring met een geïsoleerde staaf.
Foto uit: Vanneste, Kroniek van een dorp in oorlog, deel 1.

De draadversperring op het platteland. Duidelijk zijn de porseleinen isolatoren bij de middelste versperring te zien. Links en rechts van deze middelste versperring ziet men nog een lagere afsluiting met minstens een drietal draden.
Foto uit: Vanneste, Kroniek van een dorp in oorlog, deel 1.

op een rijtje. Voor de Duitsers stelden er zich fundamenteel zes problemen:

1. het oversmokkelen van oorlogsvrijwilligers naar Nederland
2. de spionage, geleid door in Nederland gevestigde Britse inlichtingendiensten
3. de brievensmokkel van en naar het front
4. het vluchtelingenprobleem
5. de klassieke grenssmokkel
6. het verzet in het algemeen.

Ten eerste was er het overbrengen van oorlogsvrijwilligers naar Nederland. Het ging hierbij om het opzetten van lijnen om ontvluchtingen te organiseren en vooral om duizenden vrijwilligers naar het neutrale Nederland te brengen zodat ze van daaruit het front konden vervoegen achter de IJzer. Voor de Duitsers kon het natuurlijk niet dat er in een maand tijd, zoals bijvoorbeeld in december 1914, ruim 5.000 jongelingen over de grens trokken om zich langs Vlissingen, Folkestone en Dieppe bij de vijandelijke legers te voegen. In Folkestone werden de oorlogsvrijwilligers eerst officieel ingelijfd bij de geallieerde legers en kregen zij er eventueel een korte opleiding. Dan ondernamen zij de niet altijd ongevaarlijke reis naar het Franse Dieppe en werden zij naar een van de talrijke kampen gebracht, waar zij die nog geen opleiding hadden genoten, gedurende een drietal maanden een bijkomende opleiding kregen. Zo vervoegden ongeveer 30.000 jongeren het verschrikkelijke IJzerfront waar hen angst, lijden, ratten, modder en het onmenselijke loopgravenbestaan wachtte in de zware West-Vlaamse blubber. De Nederlandse autoriteiten lieten de overtochten over het Nederlands grondgebied oogluikend toe: het volstond immers officieel dat de vluchtelingen aan de Nederlanders vertelden dat zij in Engeland werk gingen zoeken...

Ten tweede ondervonden de Duitsers dat er regelmatig berichten van militair-strategisch belang werden overgebracht naar Nederland. Het ging hier dus niet meer en niet minder dan om de goed geoliede organisatie van de inlichtingendiensten - de zogeheten ogen van het leger - door middel van de smokkel naar Nederland van brieven en berichten voor de daar gevestigde Britse inlichtingendiensten.

Ten derde werden er heel veel brieven naar en van de frontsoldaten overgesmokkeld. Familieleden van aan het front strijdende soldaten schreven inderdaad brieven naar hun jongens. Soms gebeurde dat in Nederland zelf, maar meestal werden de brieven in België geschreven en over de grens gesmokkeld naar Nederland, vanwaar ze makkelijk achter het front geraakten. Ook de antwoordpost - de brieven van frontsoldaten naar het thuisfront - moest over Nederland komen en ter plaatse bedeeld worden.

Ten vierde werden er talrijke burgers en deserteurs naar Nederland overgebracht, kortom vluchtelingen van alle slag. Zoals een Duits auteur het stelt: "nach Holland war Tor und Tür geöffnet." Heel wat Belgen en vreemdelingen meenden immers terecht dat de algemene toestand in Nederland beter was dan in België of voelden om een of andere reden de Belgische grond onder hun voeten te warm worden... In dergelijke omstandigheden drong een vlucht naar Nederland zich uiteraard op. Er zouden trouwens ook talrijke Duitse deserteurs naar Nederland vluchten, zelfs al bij de aanvang van de oorlog.

Ten vijfde was er de klassieke grenssmokkel. Ondanks de grensbewaking door de Duitsers, werden er nog steeds veel goederen overgesmokkeld. Einde 1914, begin 1915 zouden er honderden vaten petroleum en duizenden kilogram bloem over de grens gesmokkeld geweest zijn, waardoor heel wat handige grensbewoners zich verrijkten...

Een verantwoordelijke test de spanning op de versperring. Foto uit: Vanneste, Kroniek van een dorp in oorlog, deel 1.

Ten laatste was er het actief of passief verzet van de bevolking tegen de strenge maatregelen die de Duitsers namen over het gehele grondgebied van bezet België. Daar was o.a. het drukken en de verspreiding van verboden kranten een mooi voorbeeld van. Vaak werden er Nederlandse kranten over de grens naar België gesmokkeld, uiteraard met foto's en berichten waarvan de Duitsers liever niet zagen dat er in België ruchtbaarheid werd aan gegeven. Er was ook nog de vrij systematische opvang van burgers en militairen - Fransen, Britten en Belgen - die in bezet gebied waren gebleven: talrijke personen zorgden ervoor dat deze illegalen konden onderduiken en later eventueel over de grens raakten.

De Duitsers kregen natuurlijk al snel lucht van al deze uitgebreide speciale activiteiten, in het bijzonder in de grenszones. Een sterke Duitse bewaking langs de grenzen, wachtposten aan alle bruggen en een intense controle van de Schein - met foto en al dan niet vervalst! - konden het illegaal

grensverkeer echter niet tegenhouden! Daarbij komt nog dat, naarmate het zwaartepunt van de oorlogsactiviteiten verlegd werd naar de Belgisch-Franse grens, de Duitsers over minder manschappen beschikten om de grens tussen België en Nederland te bewaken of zo mogelijk hermetisch af te sluiten: zij moesten hoe langer hoe meer beroep doen op minderwaardige strijdkrachten. De Militärgouverneur mocht dan nog wel affiches laten aanplakken waarin gemeld werd dat het verboden was om zonder geldige documenten naar Nederland te vertrekken, het hielp allemaal bijzonder weinig. En trieste feiten zoals deze van de nacht van 15 op 16 januari 1915, toen drie Belgische soldaten die wilden vluchten, onder een Duitse kogelregen sneuvelden, waren evenmin een rem op de talrijke vluchtpogingen.

De eerder opgenoemde activiteiten waren dus over de gehele lijn bijzonder hinderlijk voor de bezetter. Het overbrengen van oorlogsvrijwilligers en de spionage was zonder meer storend op militair-strategisch vlak en hinderde de al bij al niet zo slecht georganiseerde Duitse contra-spionage. De brievensmokkel naar en van het front was uiteraard ook hinderlijk omwille van het feit dat dit het moreel van de geallieerde fronttroepen zowel als van de lokale bevolking ondersteunde en ook omdat er met de brieven strategisch belangrijke informatie kon uitgewisseld worden - in beide richtingen. Daarom hadden de Duitsers ook al strenge straffen op de brievensmokkel gezet: "Voortaan zullen degenen, die op brievensmokkel betrapt worden, een boete van 20.000 mark moeten betalen." De klassieke grenssmokkel was een streep door de rekening van de Duitse overheid die het economisch leven in bezet gebied in de hand wilde houden - tenminste officieel; wij weten immers dat er Duitse soldaten waren aan de grens, die vrij goed konden opschieten met de smokkelaars. Tenslotte konden het vluchten van talrijke burgers of militairen naar Nederland en de diverse verzetsactiviteiten gemakkelijk geïnterpreteerd worden als een regelrechte aanslag op het imago van de sterke bezetter die in staat zou moeten zijn om alles in de hand te houden...

Daarom ging de Duitse overheid midden 1915 dan ook over tot een technisch afsluiten van de grenzen: het plaatsen van een schrikdraad aan de grens met Nederland, van een draadversperring waarop hoogspanningsstroom stond! Misschien zou de bezetter op die wijze, door van België een getraliede kooi te maken, het voor hem ongeoorloofde en clandestiene grensverkeer kunnen beperken of tegenhouden... Maar, zoals we zullen zien, was dat buiten de waard gerekend!

De draadversperring

De idee voor het bouwen van een grensversperring kwam van een toenmalig Duits officier, D. Schütte, adjunct bij een in België actief Duits inlichtingsofficier. Zijn door de Duitsers "geniaal" genoemd plan werd door het bureau van de Duitse inlichtingsdiensten overgenomen en bij het Generaal-Gouvernement in Brussel doorgedrukt. De draad aan de Belgisch-Nederlandse grens was evenwel niet de allereerste in zijn soort: begin 1915 hadden de Duitsers reeds een gelijkaardige versperring opgetrokken in de Elzas, langs de Zwitserse grens. Het plaatsen van de draadversperring zelf gebeurde - naargelang van de plaatsen - tussen april en augustus 1915 - soms zelfs later. Op sommige plaatsen gebeurde de aansluiting op het stroomnet meteen na de bouw van de versperring, op andere plaatsen gebeurde dat veel later, soms pas in december 1915.

De bouw van de versperring werd waarschijnlijk vrij goed voorbereid - tenminste beter dan sommige bronnen laten vermoeden. Op 6 juni 1915 stuurde de Duitse gezant een nota naar het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken, waarin stond dat de militaire autoriteiten het nodig geacht hadden om langs bepaalde delen van de Nederlands-Belgische grens - eigenlijk praktisch langs de hele grens - een draadversperring aan te leggen. Uiteindelijk zou de draad aangelegd worden op Belgisch gebied en ten noorden van het Drielandenpunt, enkele kilometer over Duits gebied, voorbij Vaals. Waar de draad precies zou lopen, hebben de Duitsers toen niet aan de Nederlanders verteld: in juni 1915 geeft de bevelhebber van het Nederlandse veldleger immers de opdracht om uit te zoeken welk traject de versperring volgt. Wanneer de Nederlanders vaststelden dat de versperring op hun grondgebied liep, hebben zij de Duitse autoriteiten verzocht om ze naar het zuiden op te schuiven.

Originele documenten geven ons een idee hoe er bij de aanleg van de versperring werd gewerkt; daar gaan wij in onze monografie in detail op in.

Technische beschrijving van de elektrische draadversperring

De Absperrung was een meestal twee meter hoge versperring met vijf tot tien op 20 à 30 cm van elkaar liggende zinken of koperen en - vaak om beurten - geladen stroomdraden vanaf ongeveer 15 à 20 cm van de grond. De soms tot 5 millimeter dikke draden waren geïsoleerd door de klassieke isolatoren met een doorsnede van ongeveer 4,5 cm. Dennenhouten en hier en daar met carboline of teer bewerkte telefoonpalen werden op 3 à 4 meter van elkaar in de grond geheid.

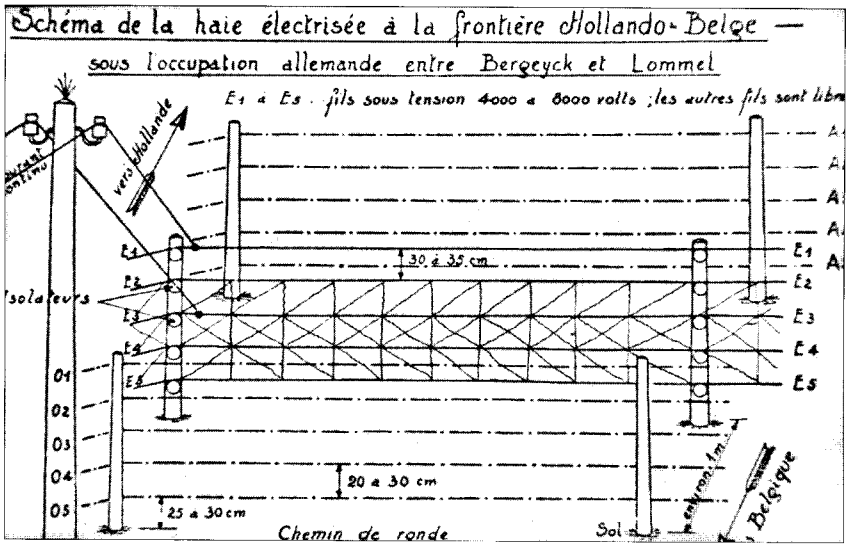

Schets van de elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens.
Foto uit: Vanneste, Kroniek van een dorp in oorlog, deel 1.

De draadversperring aan het einde van de oorlog.
Foto uit: Vanneste, Kroniek van een dorp in oorlog, deel 1.

Ongeveer om de 50 meter stond een hogere paal die de aanvoerleiding droeg die voor stroom zorgde. Vanaf die aanvoerleiding werd de stroom afgetakt naar de versperringsdraden zelf. Op verschillende plaatsen liep er niet al te ver van de versperring een hoogspanningslijn, op ongeveer 50 à 60 m van elkaar staande geteerde palen. Op regelmatige afstanden werd de stroom dan afgetakt naar een Schalthaus. Volgens originele bronnen stond er om de 2.000 m een dergelijk Schalthaus. Een dergelijk procédé maakte het mogelijk om vanuit een schakelhuisje bepaalde sectoren al dan niet stroomvrij te maken. Niet alle schakelhuisjes waren verbonden met de hoogspanningslijn. Daar waar de hoogspanningslijn te ver van deze schakelhuisjes liep, werd de stroom wel eens opgewekt met lokale generatoren in deze op regelmatige afstanden geplaatste houten barakken.

Aan beide kanten van de centrale stroomdraad, op 1 tot 6 meter afstand, naargelang van de plaats en de aard van het terrein, werden er nog twee rijen van ongeveer 2 meter hoge beschermende prikkeldraad aangebracht die evenwel niet onder spanning stond. Het ging dus eigenlijk om een driedubbele draadversperring. De palen in de middenstrook waren meestal steviger en hoger dan de buitenste. Vaak bestonden de buitenste beschermingen overigens uit een vlechtwerk van draden, ijzeren staven, latten of dooreen gevlochten prikkeldraad.

Uiteraard werd de draadversperring over haar gehele afstand niet altijd op precies dezelfde wijze aangelegd: de kenmerken van het terrein, het soort grensverkeer en tal van andere factoren speelden een rol in de manier waarop de Duitsers de versperring bouwden. Zo zou er niet overal aan beide kanten van de elektrisch geladen draad een evenwijdige beschermingsdraad geweest zijn.

Naargelang van de bronnen schommelde de spanning op de draadversperring tussen 2.000 en 6.000 Volt, in functie van de plaatsen en de mogelijkheden van stroomtoevoer. Over de spanning van de draad is er eigenlijk heel wat verwarring. Sommige bronnen spreken van 200 tot 2.000 Volt, andere dan weer van 5.000 of 6.000 Volt. Felgen heeft het zelfs, waarschijnlijk een beetje overdreven, over 50.000 Volt. Een spanning van 500 Volt lijkt ons nogal laag te zijn en onvoldoende garanties te bieden - tenminste voor de Duitsers. Toch zou dat de spanning geweest kunnen zijn in de aanvangsperiode; later werd zij opgevoerd - wellicht omdat de Duitsers dan meer technische middelen hadden. Vanaf 2.000 Volt konden zij er evenwel op rekenen dat, wanneer iemand de draad aanraakte, de gevolgen voldoende doeltreffend waren. Het is ook zeer de vraag of de Duitsers over genoeg technische kennis beschikten en over een installatie die technisch toereikend was om een stabiele voltage te genereren van meer dan 2.000 Volt. Originele Duitse bronnen uit de oorlogsperiode bevestigen trouwens dat de spanning 2.000 volt bedroeg. Wat er ook van weze, hoe hoger de spanning, hoe beter dat was om de stroom over een lange afstand te leiden - dat zullen de Duitse ingenieurs ook wel geweten hebben. Maar dat had uiteraard ook voor gevolg dat er hier en daar een spanningsval of spanningspiek kon zijn.

Op regelmatige afstanden stond er dus een wachthuisje: het was bezet door Landsturmsoldaten, meestal oudere soldaten van het Landsturmbataljon Hagen; soms waren er tot 40 man van deze 39-plussers in de wachthuisjes gelegerd. In elk van de wachthuisjes logeerden er altijd minstens 12 militairen. Het waren trouwens meestal de genietroepen van de Landsturm-compagnies - eventueel versterkt door andere eenheden - die de draadversperring hadden gebouwd: het waren de soldaten van de zogeheten Pionier-Kompagnie. Een dergelijke groep had ongeveer een maand nodig om een tiental kilometer versperring op te trekken. Duitse bronnen bevatten bijzonder weinig informatie over de troepen die de Elektrische Grenzabsperrungszaun bewaakten. In feite werd het grootste deel van de Pruisische archieven tijdens de Tweede Wereldoorlog vernietigd - door Hitler en/of door de Geallieerden - waarschijnlijk mede met de overblijvende exemplaren van de Wachbücher, de handboeken voor de bewakers.
In bepaalde wacht- of seinhuisjes kon de stroom worden onderbroken en stonden er panelen met signaallampen of andere systemen waardoor men kon nagaan of er geen abnormale stroomonderbreking was in een bepaalde sector - of de draad bijvoorbeeld niet ergens was doorgeknipt! Wanneer er alarm werd gegeven, als de draad bijvoorbeeld was doorgeknipt, konden de Duitse wachters zich eventueel vrij bewegen in de gangen tussen de elektrische draad en de beschermdraad - als die al voldoende breed waren; 's nachts vuurden ze daarbij meestal lichtkogels af. De onmiddellijke omgeving van de versperring, vooral de paden tussen de beschermdraden, werd trouwens steeds zorgvuldig onderhouden door de Duitse soldaten.

Waarschuwingsbord aan de versperring.
Foto uit: Vanneste, Kroniek van een dorp in oorlog, deel 1.

Het gras rond de versperring werd regelmatig netjes afgemaaid, om te vermijden dat handige smokkelaars of passeurs - Warden Oom spreekt van overzetters - van deze natuurlijke hindernis gebruik zouden kunnen maken om de versperring te saboteren. Tussen de beschermdraad en de centrale versperring strooiden de Duitsers in de Noorderkempen trouwens meestal assen, komende van de Overpeltse Fabriek of van andere fabrieken: zij harkten de paden netjes aan, zodat ze gemakkelijk eventuele sporen konden zien. Nu nog bestaan er paadjes die in feite gevormd werden door de lanen die de Duitsers aan weerszijden van de elektrische versperring voor de verkenners en patrouilleurs hadden aangelegd. Krengen van dieren die tegen de draad waren aangelopen, werden op geregelde tijdstippen weggehaald. Diezelfde geëlektrocuteerde dieren - fazanten, konijnen, hazen, enz. - waren voor de bevolking in de buurt van de draad soms een welgekomen aanvulling op het karig rantsoen dat hen tijdens de oorlogsjaren te beurt viel! Permanente wachtposten zorgden daarenboven voor een verscherpte controle aan overgangen aan waterlopen en spoorwegen. Vooral aan Nederlandse zijde was er bijna overal een zogeheten verboden zone van ongeveer 500 meter breed. In de buurt van de draadversperring werden er waarschuwingsborden aangebracht. Op de paden en wegen die door de draad liepen waren er eveneens platen aangebracht met de Duitse, Franse en Nederlandse tekst: Doodsgevaar.

In de nabijheid van de draadversperring kon er alarm gegeven worden door middel van enorme schellen.
Foto uit: Vanneste, Kroniek van een dorp in oorlog, deel 1.

Hoe dan ook, deze summiere beschrijving van de versperring is niets meer dan een modelbeschrijving. Het blijkt duidelijk dat de draadversperring er op diverse plaatsen of van periode tot periode anders uitzag. Voor details verwijzen wij andermaal naar onze monografie.

Aangezien de Duitsers nooit de Belgische enclave van Baarle-Hertog bezet hebben, stelde dat soms problemen. In november 1915 meldde de Duitse gezant aan de Nederlandse regering dat Franse en Belgische officieren over land in burger naar Baarle-Hertog gekomen waren om er een radiozendinstallatie te bouwen. De Duitsers beschouwden dit als een militaire operatie en vroegen aan Nederland dat de aanvoer van onderdelen zou worden stopgezet. Om de zo gekoesterde neutraliteit te bewaren hebben de Nederlanders dan maar zelf een versperring aangebracht rond Baarle-Hertog en Baarle-Nassau.

De elektrische draadversperring was hoe dan ook een verschrikkelijke hindernis. Op klaarlichte dag was het zien alleen van deze grote barrière die het land afsloot bijzonder indrukwekkend: zelfs de dappersten rilden over heel hun lichaam. De doodsdreiging slingerde zich door polders, duinen, moerassen, dennenbossen, weiden, velden en heide. Hier en daar brak een alleenstaand huis de monotonie van die verschrikkelijke streep door het landschap. 's Nachts was het nog indrukwekkender. Van boven de door de Duitsers gebouwde observatietorentjes flitsten vaak lichtbundels

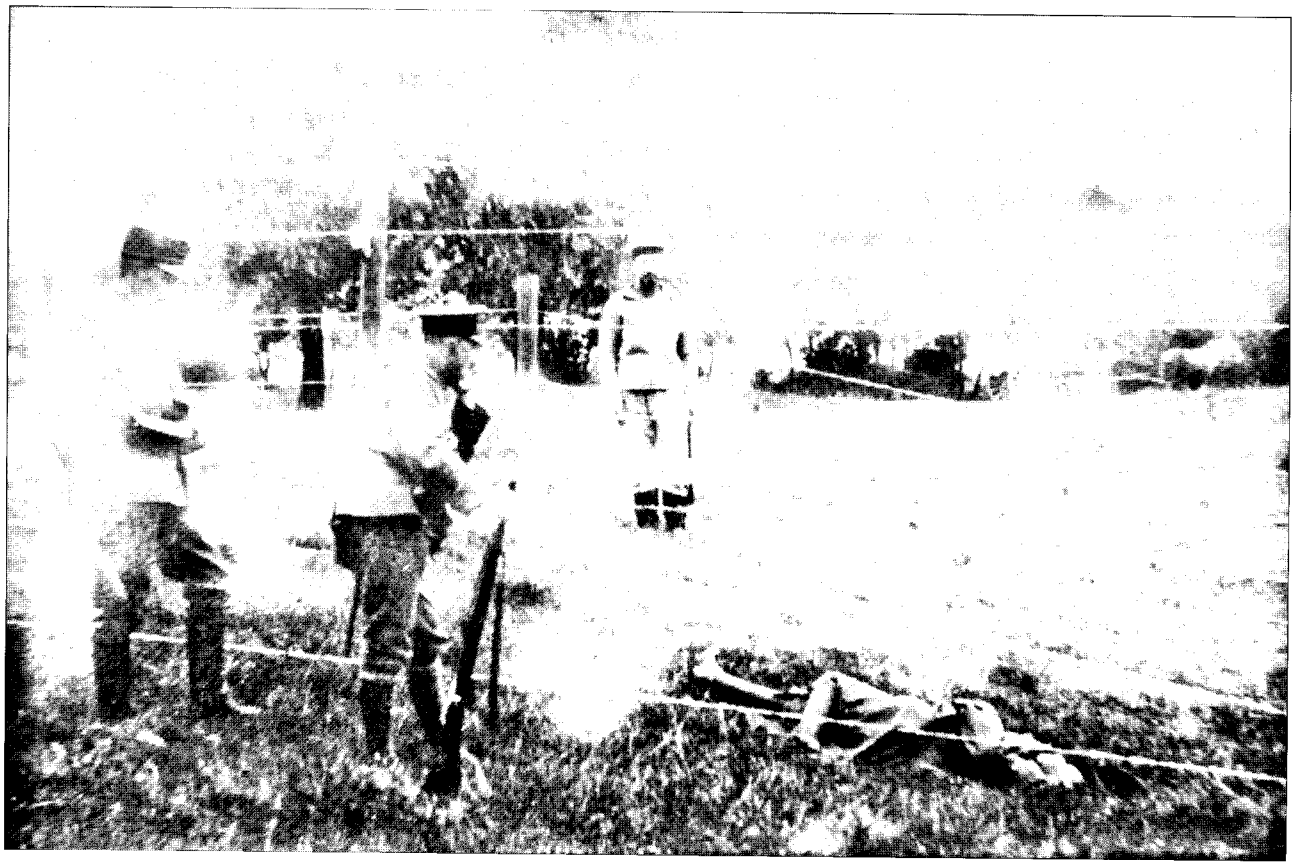

Een slachtoffer aan de draadversperring.
Foto uit: Vanneste, Kroniek van een dorp in oorlog, deel 1.

door de zwarte nacht, flikkerend op de porseleinen isolatiepotjes of op de borden die de Duitsers langs de draad hadden aangebracht.

Avonturen met dodelijke afloop aan de draad kenden hoofdzakelijk twee oorzaken. Ofwel werden zij het slachtoffer van de waakzaamheid van de Duitse wachtposten, ofwel werden zij het slachtoffer van hun eigen onvoorzichtigheid. Ook die verschillende soorten ongevallen beschrijven wij uitgebreid in onze monografie.

Hoe lossen smokkelaars en spionnen de nieuwe problemen op?

In den beginne probeerden de streekbewoners - daar waar mogelijk - de draad te ontwijken. In de buurt van Kanne zijn heel wat vluchtelingen en oorlogsvrijwilligers door de gangen in de mergelgroeven naar Nederland gevlucht. Toen de Duitsers lucht kregen van deze geheime ontsnappingsroute, lieten zij de groeven dichtmetselen, waardoor Kanne en Vroenhoven van het overige deel van het bezette gebied gescheiden werden. In Neeroeteren vluchtten velen langs een grote duiker bij grenspaal 26. Toen ook deze route ontdekt werd door de Pruisische grensbewakers, lieten zij deze vluchtweg speciaal streng bewaken.

Dat men niet meteen iets vond om door de draad te raken en dat de mensen bijzonder bang waren voor de onschuldig uitziende draad was dus vooral te wijten aan het feit dat elektriciteit in België toen nog nieuw en vooral schaars was. Neerpelt kreeg pas in 1923 elektriciteit. In Nederland was elektriciteit echter al iets beter gekend: daar wisten ze reeds wat gloeiende peren of gloeilampen waren... In 1918 beschikte reeds 10% van de Nederlandse gezinnen over elektriciteit. Precies omwille van het toen nog mysterieuze van de elektriciteit voor de meeste Belgen verwittigden de ouders steeds hun kinderen: zij moesten minstens op een paar honderd meter van de draad afblijven! Zo vertelt Ida Martens uit Luyksgestel het volgende: "Iedereen was doodsbang voor de draad. We liepen er een keer met onze hond naar toe. Hij snuffelde wat bij de draad. We riepen hem terug, maar het was te laat. Door de stroom waren zijn tanden letterlijk uit zijn bek gebrand."

Hoe dan ook, door de eenzame heidevlakten, de bossen en de vennen, heerste er door de eigenaardige plaatsing van de draad, eigenlijk redelijk ver van de grens af, toch nog een intens verkeer tussen Nederland en België. Kandidaten om door de draad te geraken, waren er uiteraard genoeg, en blijkbaar vrij snel na het optrekken van de versperring. Smokkelaars en spionnen zouden er iets op vinden. De schaarste in het gebied was zo indrukwekkend dat sommigen grote risico's wilden lopen. Daarenboven, dat hebben wij reeds vermeld, waren er andere, nog veel belangrijker redenen, om door of over de draad te geraken... Hoe dan ook, "[...] wie zich nabij de hoogspanning vertoont, wordt aangehouden of neergeschoten. Wel gelukt men er al eens in de Duitsche grenswachters blind te maken met geld doch over het algemeen moet de grens met list en behendigheid, ook soms wel, door geweld overschreden worden."

Hier volgt een klein overzicht van de middeltjes en technieken die de passeurs en smokkelaars gebruikten om aan de andere kant van de draad te geraken - in onze monografie komen deze technieken uitgebreider aan bod, met talrijke verwijzingen naar concrete gebeurtenissen. Daarbij moet men eigenlijk twee evolutiefasen onderscheiden in de technieken.

A. Alvorens de grensbewoners - en vooral de passeurs - enig inzicht kregen in wat elektriciteit precies was, en dus de geschikte maatregelen konden nemen om er zich degelijk tegen te kunnen beschermen, gebruikten zij eerder rudimentaire middelen.
1. De meest eenvoudige wijze bestond erin om onder de onderste draad een kuil of sleuf te graven en onder de draad door te kruipen. Men moest dan uiteraard wel diep genoeg graven en bijzonder voorzichtig zijn.
Nadeel bij deze techniek: niet alle terreinen waren geschikt. Soms was de grond immers zo hard dat je amper kon graven. Anderzijds had je voor een dergelijke klus toch wel een beetje tijd nodig, zodat het graafwerk in verschillende schiften moest gebeuren. Je moest dan maar wat geluk hebben dat de voorbijwandelende wachtpost de pas gegraven sleuf niet ontdekte. Daarnaast moesten de passeurs natuurlijk bijzonder stil te werk gaan. Anderzijds werd iemand die met een schop rondliep meestal zonder enig argwaan bekeken door een of andere Duitser: het kon immers gewoon een boer zijn die naar zijn land ging.
2. Een andere eenvoudige wijze om over de draad te geraken was door een al dan niet dubbele ladder te gebruiken. Aan de ene zijde van de draad werd de ladder tegen de versperring geplaatst zodat hij boven de hoogste draad uitkwam. Dan sprong de passeur aan de andere zijde naar beneden. In zeldzame gevallen kreeg men hulp van de andere kant en kon men met een andere ladder opnieuw naar beneden klauteren. Er waren verschillende nadelen aan deze zeer eenvoudige techniek, o.a. dat het allereerst en voornamelijk verdacht leek dat een of meerdere kerels overdag zowel als 's nachts met een ladder rondzeulden... Daarenboven was het gebruik van de ladder bijzonder gevaarlijk aan een versperring in een open vlakte: passeurs werden dan immers gemakkelijk opgemerkt door

de wachtposten. Bij dat alles moest men natuurlijk de ladder eerst zo geruisloos mogelijk over de niet geëlektrificeerde zijdraden krijgen.
3. Toen men merkte dat een tegen de elektrische draad geplaatste houten ladder geen gevaar inhield, gebruikte men ook nog een andere techniek. Men zorgde voor een ton die men onder en boven opensloeg. Die ton werd dan hetzij onder de onderste draad geplaatst of tussen twee andere draden. Door de ton raakte men dan aan de andere zijde van de draad.
Het grootste nadeel was dat het weeral niet vanzelfsprekend was om met een ton rond te lopen als je door de Duitsers werd tegengehouden. Dezelfde ton moest dan ook weer zo geruisloos mogelijk over de niet geëlektrificeerde zijdraden gewerkt worden.
B. Toen de passeurs, met de hulp van agenten uit Engeland en/of Nederland inzicht kregen in wat elektriciteit was en hoe je er mee moest omgaan, ontwikkelden zij dan weer andere en meer gesofistikeerde technieken.
4. Men kwam te weten dat het wikkelen van droge wollen dekens rond de eventueel onder stroom staande draden geen gevaren inhield. Een boven- en een onderdraad werden omwonden en men kroop dus door de deken heen naar de andere kant.
Dit was een vrij eenvoudige techniek, maar zij kon pas 's nachts worden toegepast. De Duitsers wisten dat immers ook en duldden niet dat iemand met wollen deken rondliep. Anderzijds was een klein regenvlaagje voldoende om alle plannen in de war te sturen: natte of zelfs vochtige wollen dekens werden immers levensgevaarlijk...
5. Een nog beter inzicht in de werking van elektriciteit deed de passeurs met metalen emmers naar de draad trekken. Zij vulden ze met water, groeven ze naast de versperring in en verbonden het vocht met de versperring. Er ontstond dan een kortsluiting of ernstige verzwakking van de stroomspanning, zodat het gevaar om door de draad geëlektrocuteerd te worden veel kleiner werd.
Deze techniek was natuurlijk niet waterdicht en vergde heel wat voorbereidingswerk. Voor dat werk hadden de passeurs aan de draad evenwel niet altijd voldoende tijd. Als ze dan ook in de buurt van de versperring met emmers en draad werden betrapt, was het tarief gekend...
6. Toen de passeurs nog beter inzicht kregen in wat isolatie en geleiding precies waren, gebruikten zij soms kleine tafeltjes die ze op porseleinen pootjes plaatsten. Als je op zo'n tafeltje stond, mocht je de draad gerust aanraken... Je moest dan nog wel handig zijn om heelhuids aan de overzijde te geraken.
7. Naar het einde van de oorlog toe werden de technieken nog verfijnd en gebruikten sommige handige passeurs een zelf gemaakt geïsoleerd houten kader dat tussen de draden kon opgespannen worden. De kandidaten-vluchtelingen moesten dan nog enkel door het kader kruipen en zorgen dat ze de geëlektrificeerde draden niet aanraakten.
8. Vanaf 1917 zouden de Engelsen perfect geïsoleerde gummilaarzen en -matten bezorgen aan de passeurs. De Duitsers arresteerden echter meteen al wie in het bezit werd gevonden van dergelijk bezwarend materiaal.
9. Nog handiger waren de eveneens door de Engelsen geleverde grote kniptangen waarmee de al dan niet geëlektrificeerde draad gewoon werd doorgeknipt. Die techniek liet toe om zeer snel de overkant te bereiken, zelfs met grote groepen. De sporen waren evenwel duidelijk en in de schakelhuisjes werd er meteen een alarmsignaal vastgesteld - maar dan was het meestal al te laat, althans voor de Duitsers....

Herhalen wij tot slot nog dat ook heel wat vluchtelingen of spionnen aan de overkant van de draad geraakten, door welke techniek dan ook, maar met medeweten van omgekochte Duitse wachtposten die maar al te graag hun karig rantsoen wat wilden aanvullen...

Honderden zijn er aan de draad dood gebleven... Doch geen honderden, maar wel duizenden kropen door, over of onder de schrikdraad naar het vrije Nederland: spionnen, deserteurs, passeurs, oorlogsvrijwilligers, gewone burgers, smokkelaars. "Dit vereiste een ongelooflijke moed zowel bij diegenen die tussen de draden moesten lopen als bij de man die hen erdoor loodste. Een indrukwekkende reeks geheime handelingen heeft een geweldige invloed uitgeoefend op de militaire verrichtingen. Zonder de onverpoosde ijver van die mannen en vrouwen had men heel wat rampen niet kunnen voorkomen."

Daarom hopen wij van harte met onze monografie hulde te hebben gebracht aan onze voorouders die vaak enorme risico's hebben genomen... voor onze vrijheid.

Prof. dr. A. Vanneste

1) In 1998 gepubliceerd bij de Uitgeverij Universitas, Middelmolenlaan 121 te B-2100 Deurne (tel. 03/360.80.89). Het boek kost 1.750,- BEF, te storten op rekening 407-6021301-15. Bibliografische verwijzingen naar onze bronnen werden niet opgenomen in deze bijdrage: men kan ze vinden in onze monografie.